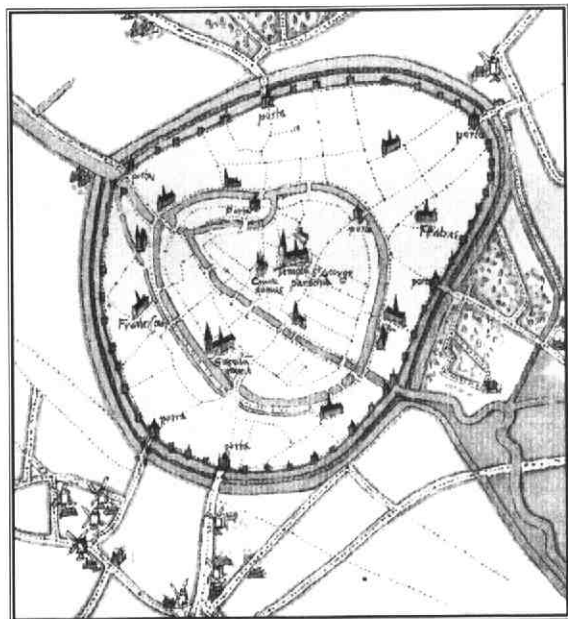

Archeologie in de provincie Utrecht

S. VAN DOCKUM

De Provincie Utrecht is archeologisch beschouwd een heel divers gebied. Deels behoort het tot laag Nederland, terwijl de Utrechtse heuvelrug onderdeel is van het pleistocene, hogere deel van ons land. Dat landschap was eeuwenlang doorslaggevend bij de vestigingskeus van mensen. Dat geldt in de vroege prehistorie als men zich bijvoorbeeld tijdelijk vestigt op de zandopduikingen bij Bunschoten, maar de landschappelijke omstandigheden spelen in de middeleeuwen evenzeer een rol bij de opkomst van een stad als Amersfoort.

Amersfoort, kaart door Jacobus van Deventer.

De Vereniging Oud Utrecht heeft, in nauwe samenspraak met archeologen van de gemeenten Amersfoort en Utrecht en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, een informatieve dag in Amersfoort over de Utrechtse archeologie georganiseerd, die tot doel heeft de leden van Oud Utrecht een overzicht te geven van de verrassende archeologische vondsten die de afgelopen jaren in onze provincie gedaan zijn.

Bijzonder in het oog springend was de ontdekking van de Romeinse weg en een Romeins vrachtschip ten westen van De

Meern in september 1997. De ontplooiing van de Romeinse rijksgrens (limes) in het midden van ons land werd in hoge mate bepaald door de (beperkte) mogelijkheden die het dynamische rivierengebied bood. De landschappelijke achtergronden, de ecologische gevolgen en de uitwerking ervan op de inheemse samenleving vormen het onderwerp van een langlopend onderzoeksprogramma in de VINEX-locatie Leidsche Rijn. Een complete sectie van de Romeinse rijksgrens, haar achterland én voorland zal hier bij stukjes en beetjes worden onderzocht, geanalyseerd en vervolgens weer worden 'aangekleed'. Over enkele jaren zal het wellicht mogelijk zijn om weer een (virtuele?) wandeling te maken langs militaire bouwwerken en inheemse stulpjes, grafvelden en akkers, door bossen en rietlanden. De Romeinse weg vormt bij dit alles haast letterlijk de leidraad.

Op dit moment vindt onder andere onderzoek plaats naar de ontwikkeling van landschap en bewoning in de onmiddellijke omgeving van de plek waar voorlopig nog het Romeinse schip rust. Het onderzoek op deze plek heeft aangetoond dat de Romeinen een ver ontwikkeld

inzicht hadden in het functioneren van de Nederlandse rivieren en dat zij - misschien wel beter dan wij - aan watermanagement deden. Met spanning wordt ook uitgekeken naar het vervolgonderzoek van een vermoedelijke wachttorens, die rond 200 midden in de negorij aan de Romeinse weg moeten hebben gestaan. De eerste resultaten kunnen waarschijnlijk in Amersfoort bekend worden gemaakt.

Minder opvallend in de publiciteit kwamen ontdekkingen in onder meer Rhenen, Houten en stukje Amersfoort (ook iets over de excursie). Ook daarop zal in Amersfoort een overzicht en een toelichting gegeven worden. En natuurlijk zal de Amersfoortse archeologie niet ontbreken. In een verhaal over ontwikkeling van deze stad zal de rol van het water centraal staan.

Zoals bij elke stad van enige betekenis speelde ook in Amersfoort het water een allesoverheersende rol bij haar ontstaan en ontwikkeling. Door het archeologisch onderzoek van de laatste jaren is veel bekend geworden over de vroegste geschiedenis van de stad met als een rode draad: de rol van het water. Lang voordat de bisschop van Utrecht hier een hofstede vestigde, bestond de naam Amersfoort al, waarvan de vroegste vermelding dateert uit 1028. Op deze plek kruiste namelijk een landroute het water en vele beken uit het oosten en zuiden vloeiden op dit punt samen met de Eem. De doorwaadbare plaats (voorde) door de Eem (Amer), waaraan de stad

Op de eerste rang in Amersfoort

Met recente archeologische ontdekkingen in de provincie Utrecht voor het voetlicht

Zaterdag 7 april 2001, van 9.30 tot 17.00 uur

Programma

- Ontvangst in de Sint Aegtenkapel, 't Zand 37 te Amersfoort, met koffie en thee
- Welkomstwoord door de voorzitter van Oud-Utrecht, de heer mr. P. Blok
- Opening

• Drie boeiende presentaties onderbroken door een muzikaal intermezzo;
'Het zenuwcentrum van Archeologisch Nederland?'

Door drs. S. (Saskia) van Dockum, plaatsvervangend directeur Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

- 'Een wereldrijk in de modder'

Recent onderzoek naar de Romeinse rijksgrens in de VINEX-locatie Leidsche Rijn.

Door drs. E.P. (Erik) Graafstal, projectarcheoloog Leidsche Rijn, gemeente Utrecht

- 'De onderste steen boven'

Ontstaan en ontwikkeling van Amersfoort

Door drs. F. (Francien) Snieder, stadsarcheoloog Amersfoort

- Wandeling langs binnenstadsgordel naar restaurant Mariënhof
- Aperitief en een luxe warme lunch in het excellente restaurant met een Guide Michelin Ster gevestigd in het middeleeuwse complex en voormalig klooster Mariënhof
- De speelmangroep 'Alouette' van André van Vuure met muziek, zang en vertelling
- Stadswandeling onder leiding van gidsen van 't Gilde met een bezoek aan enkele historische monumenten
- Borrel met bittergarnituur
- Afsluiting

wijzigingen voorbehouden

Vervoer: voor het vervoer kunt u gebruik maken van een speciale touringcar die op het Jaarbeursplein Utrecht voor u klaar staat en om 8.30 uur vertrekt. Tegen 18.00 uur bent u daar weer terug. Indien u niet met onze bus mee gaat vermeldt dan a.u.b. bij uw betaling/inschrijving 'eigen vervoer', zodat wij tijdig het aantal reizigers weten i.v.m. het bestellen van de bus(sen).

Inschrijving: voor deelname aan deze historische dag door overmaking van het juiste bedrag (f 65,- voor leden; f130,- voor niet-leden) op gironummer 56066 t.n.v. Vereniging Oud-Utrecht te Utrecht o.v.v Amersfoort. Het aantal plaatsen is beperkt, geeft u dus zo snel mogelijk op.

De Sint Aegtenkapel is een uniek monument met middeleeuwse allure, een oase van rust en ontspanning, in een ingetogen sfeer. De Sint Aegtenkapel werd in 1410 gebouwd en is het enige restant van het kloostercomplex dat al in 1399 bestond. Tijdens de restauratie werd ontdekt, dat de Kapel reeds eeuwen her door een vloer in twee helften verdeeld moet zijn geweest. De oorspronkelijke scheidingsvloer heeft evenwel eenderde lager gelegen dan degene die nu aanwezig is. De venstertraceringen zijn uitgevoerd in zandsteen. Het dak is voorzien van een leibedekking met schubvormige leien, een zogenaamd Rijndak.

De Mariënhof is een excellent restaurant met een Guide Michelin Ster, welke is gevestigd in het voormalig klooster Mariënhof. Omstreeks 1450 kwam het huidige terrein door de bouw van een nieuwe stadsmuur binnen het gebied van de stad te liggen. In 1487 bouwden de Celzusters van St. Ursula op die plek een klooster met kapel. Het werd nadien bewoond door monniken, vervolgens als weeshuis en jeugdherberg in gebruik genomen en na een grondige renovatie verleende het tot 1988 onderdak aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundige Bodemonderzoek.

haar naam te danken heeft, moet dus al van vóór de 11de eeuw dateren. De 12de-eeuwse bisschoppelijke hofstede was gevestigd op een natuurlijke zandopduiking, een relatief hoge plek omringd door nat gebied. In de nabijheid van de hofstede vestigden zich, op vergelijkbare zandige hoogtes, tegen het eind van de 12de eeuw handels- en handwerklieden. De 13de eeuw kenmerkt zich door groot-scheepse graafwerkzaamheden. Om het water in beheersbare stromen te leiden, werden de Kortegracht, de Langegracht en de eerste Singelgracht (met omwalling) aangelegd. Met de vrijgekomen grond hoogde men laag gelegen gebieden op, waardoor het bewoonbare areaal aanzienlijk werd vergroot. De groei die Amersfoort in de 13de en 14de eeuw doormaakte, stagneerde al in de loop van de 15de eeuw. Amersfoort groeide nooit uit tot bloeiende handelsstad. Belangrijkste oorzaak hiervoor was, de slechte bereikbaarheid voor het vervoer over water, gevoegd bij het feit dat de stad ook nog het eindpunt van die waterweg is.

De tweede omwalling van de stad, gebouwd tussen 1380 en 1450, bood Amersfoort eeuwenlang voldoende ruimte en er veranderde in die periode weinig. Het middeleeuwse stratenplan, duidelijk zichtbaar op de kaart van Jacob van Deventer uit ca.1560, is nog altijd goed herkenbaar. Met de plattegrond uit 1560 in de hand kan men nog steeds de stad doorwandelen.

De dag in Amersfoort zal met zo'n rondwandeling worden afgesloten.